

ACTA ONOMASTICA

Ročník LXIII
Číslo 2

2022

ACTA ONOMASTICA

**Ročník LXIII
Číslo 2**

2022

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief:

Pavel Štěpán

Výkonné redaktorky / Executive editors:

Žaneta Dvořáková, Soňa Wojnarová

Členové redakční rady / Editorial board:

*Ondřej Bastl, Pavel Boháč, Jaroslav David, Milan Harvalík, Petr Charvát,
Helena Karlíková, Miloslava Knappová, Karel Komárek, Jiří Martinek,
Jana Matúšová, Marie Nováková, Libuše Olivová-Nezbedová,
Jana Pleskalová, Robert Šimůnek, Rudolf Šrámek*

Členové mezinárodní redakční rady / International editorial board:

*Maria Giovanna Arcamone, Laimute Balode, Jelena Lvovna Berezovič,
Pierre-Henri Billy, Ana María Cano González, Ian Clark, Richard Coates,
Vibeke Dalberg, Isolde Hausner, Botolv Helleland, Adrian Koopman,
Jaromír Krško, André Lapierre, Ljubov Ostaš, Sirkka Paikkala, Adam Siwiec,
Grant Smith, Svante Strandberg, Willy Van Langendonck, Walter Wenzel*

Vydáváno péčí Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. / Published
by the Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences

Redakce / Editorial office:

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení onomastiky,
Valentinská 1, 116 46 Praha 1
telefon 225 391 466, 225 391 467
z.dvorakova@ujc.cas.cz, stepan@ujc.cas.cz

Technická redakce / Technical editor:

Marcela Hladíková

© Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha 2022

Acta onomastica ISSN 1211-4413 (Print)

Acta onomastica ISSN 2571-0907 (Online)

Vychází dvakrát ročně. / Published twice a year.

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

držíte v rukou další tematické číslo časopisu *Acta onomastica*, které je tentokrát věnováno problematice lidové etymologie u proprií.

Třináct studií se zabývá místními a pomístními jmény i urbanonymy, ale nechybí ani analýzy jmen osobních a shrnutí terminologie užívané v české onomastice. Jak napsaly Národní listy (12. 6. 1906), místopisná etymologie je „smutná věda s veselými výsledky“. Ačkoli s přívlastkem „smutná“ rozhodně nesouhlasíme, musíme uznat, že lidová etymologie opravdu často přináší úsměvná vysvětlení. Zároveň nám však poskytuje důležitý vhled do toho, jakým způsobem běžní uživatelé jazyka chápou vlastní jména a jak k nim přistupují.

Doufáme, že toto číslo přispěje k dalšímu výzkumu v této neprávem opomíjené oblasti.

Vaše redakce

Dear readers,

the current themed issue of *Acta onomastica* is this time dedicated to folk etymology in proper names.

It includes thirteen papers dealing with toponyms (including urban toponyms), as well as analyses of personal names and a summary of terminology used in Czech onomastics. The National Newspaper (as of 12th June, 1906) stated that the etymology of toponyms was “a sad science with funny results”. Although we strictly disagree with the attribute ‘sad’ used here, we must admit that folk etymology does often come up with funny explanations. However, at the same time it also offers an important insight into the way the language users understand proper names and how they treat them.

We hope this issue will contribute to further research into this unjustly neglected field of language and onomastics.

Your editors

OBSAH

(Contents)

I. Stati (Articles)

- Jaroslav David* (Ostrava) – *Jana Davidová Glogarová* (Ostrava), Heraldická reprezentace obce a nevědecká etymologie toponym [Heraldic representation of a municipality and folk etymology of place names] 355–366
- Žaneta Dvořáková* (Praha), K termínu „lidová etymologie“ v české onomastice [The term “folk etymology” in Czech onomastics] 367–378
- Žaneta Dvořáková* (Praha), Lidové výklady českých příjmení [Folk etymology and Czech surnames] 379–396
- János N. Fodor* (Budapest) – *Kitti Hauber* (Budapest), Tracing the impact of folk etymology on Hungarian surnames [Vliv lidové etymologie na vznik maďarských příjmení] 397–409
- Jaromír Krško* (Banská Bystrica), Nevedecká etymológia v slovenskej ojkonymii [Non-scholarly etymology in Slovak oikonyms] 410–417
- Václav Lábus* (Liberec) – *Daniel Vrbík* (Liberec), Projevy lidové etymologie v urbanonymii města Liberec [Folk etymology in urbanonymy of Liberec town] 418–431
- Jana Matúšová* (Praha), Na rozhraní mezi lidovou a vědeckou etymologií [Between folk and scientific etymology] 432–443
- Martina Ptáčníková* (Praha), Prodává Chudobu a koupí si Nouzín – lidová etymologie, lidová paměť a Český koutek v Kladsku [Selling Poverty to buy Need – Folk etymology, folk memory and the Czech Corner in Kłodzko Land] 444–455
- Martina Ptáčníková* (Praha), K etymologickým pověstem o Kovářově rokli v Broumovských stěnách [On etymological legends about Blacksmith’s Ravine in the Broumov Walls] 456–463
- Pavel Štěpán* (Praha), Výklady místních jmen na oficiálních webových stránkách obcí [Interpretations of place names on official municipal websites] 464–482
- Justyna B. Walkowiak* (Poznań), Urban names and etymological reinterpretation [Urbanonyma a etymologická reinterpretace] 483–496

- Soňa Wojnarová* (Praha), Motivace pojmenování a lidová etymologie v českých a finských toponymech obsahujících barevná označení ČERNÁ a BÍLÁ 497–520
[Naming motivation and folk etymology of Czech and Finnish toponyms containing the colour terms *BLACK* and *WHITE*]
- Martina Zírhutová* (Praha), Příspěvek k lidové etymologii pomístních jmen – na příkladu anoikonym ze Sedlčanska 521–539
[A contribution to the study of folk etymology in place names: based on the example of anoikonyms in the Sedlčany region]

II. Recenze (Reviews)

- Jaroslav David* (Ostrava), Radmila Holodňáková: S uličnicí po Žatci – Jan Řehounek: Nymburský „uličník“ 540–542
[Radmila Holodňáková: The street-name guide of Žatec – Jan Řehounek: A guide to street names in Nymburk]
- Tereza Klemensová* (Ostrava), Martina Ptáčníková: Mezi Stalinovou třídou a Husákovým tichem: kapitoly z pražské toponymie 543–548
[Martina Ptáčníková: Between Stalin Boulevard and Husák's Silence. Chapters from Prague Toponymy]
- Jana Matušová* (Praha), Harald Bichlmeier: Studien zu Nordost-bayerischen Orts- und Flurnamen auf *-(n)itz* und *-(a)tz*. Mit einer Karte von Alois Dickelberger 549–551
[Harald Bichlmeier: Studies on place names in northeastern Bavaria containing *-(n)itz* and *-(a)tz*. With a map by Alois Dickelberger]
- Martina Ptáčníková* (Praha), Vratislav Ebr: Opravník omylů v názvech pražských ulic 552–554
[Vratislav Ebr: Correction of mistakes in Prague urbanonyms]

III. Zprávy a poznámky (News and comments)

- Kolektiv onomastiků*, Onomastické zprávy a poznámky 555–582
[Onomastic news and comments]
- Seznam publikací a časopisů zaslaných v roce 2021 a 2022 redakci Acta onomastica 583
[List of publications and journals received in 2021 and 2022]
- Pokyny pro úpravu rukopisů pro časopis Acta onomastica 584–587
[Guidelines for the arrangement of manuscripts for the journal Acta onomastica]

Jaromír K r š k o (Banská Bystrica)

NEVEDECKÁ ETYMOLOGIA V SLOVENSKEJ OJKONYMII

NON-SCHOLARLY ETYMOLOGY IN SLOVAK OIKONYMY

The article discusses the non-scholarly (folk) etymology and its role in the interpretation of some Slovak oikonyms. In Slovakia, the topic of non-scholarly etymology has been studied primarily by V. Uhlár who also used the term “farmer etymology” which linked a village name with a surname of a yeoman family. The study contains analyzed examples of some non-scholarly etymologies that have originated as a result of a reinterpretation of the original meaning of an oikonym but possibly also due to the incorrect decomposition of a name. The focus is also on the formation of etymological legends that are part of folk literature and as such, they represent an inherent aspect of non-scholarly etymology.

Key words

onomastics; etymology; non-scholarly etymology; Slovak oikonymy

Kľúčové slová

onomastika; etymológia; nevedecká etymológia; slovenská ojkonymia

Problemátike nevedeckej (ľudovej, bakalárskej) etymológie pri vysvetľovaní apelatívnej slovnej zásoby, ale predovšetkým vlastných mien, venovala a venuje pozornosť aj slovenská jazykoveda, aj keď menej ako česká jazykoveda, resp. onomastika.

Etymológiu proprií si všímali niektorí onomastici na slovenských onomastických konferenciách (Mazúr, 1976; Uhlár, 1980; Majtán, 1980) a v samostatných štúdiách – predovšetkým V. Uhlár, ktorý publikoval štúdiu v dvoch číslach časopisu Kultúra slova (Uhlár, 1975a, 1975b). M. Majtán venoval pozornosť expresívite niektorých toponým a v rámci toho aj ľudovým asociáciám ako základom pre nevedeckú etymológiu názvu, s ktorou bol neskôr spojený tlak na premenovanie názvu obcí pri štandardizácii (Majtán, 1980, s. 47 – 48).

Nevedecká etymológia je v Novom encyklopedickom slovníku češtiny definovaná ako „mylné, zpravidla nahodilé spojování slova etymologicky neprůhledného se slovem formálně nebo významově podobným, geneticky však odlišným“ (Janyšková, 2017).

Začiatky výskumu laických, nevedeckých etymológií v apelatívnej a propriálnej lexike sú spojené s nemeckým historikom, matematikom a lingvistom Ernstom Wilhelmom Förstemannom (1822 – 1906), ktorý vo svojich prácach používal na označenie nevedeckej etymológie aj termíny *naivná etymológia*, *etymologická reinterpretácia*, *falošná etymológia*, *nepravá etymológia*, *pseudoetymológia*, *mylná etymológia*, *lexikálna asimilácia*, *foneticko-sémantická asimilácia* a ďalšie (Janyšková, 2017). Samotné Förstemannove termíny vychádzajú z procesov, ktoré

vznikajú pri nevedeckej etymológii. V českej a slovenskej jazykovede sa najčastejšie stretneme s pojmami ľudová etymológia, bakalárska etymológia a nevedecká etymológia (pozri aj Uhlár, 1975a; David, 2010).

Termín ľudová etymológia vychádza zo skutočnosti, že sa stráca jej pôvodný tvorca, takže sa anonymizuje a naberá atribút kolektívneho diela. Takáto etymológia sa uchováva a šíri ústnym podaním, podobne ako ľudové rozprávky, piesne a iné folklórne útvary. V. Uhlár (1975a, s. 156) síce pripúšťa, že pôvodnými autorami etymológie neboli len obyčajní nevzdelaní ľudia, ale často išlo o príslušníkov vzdelaneckej vrstvy – učitelia, notári, kňazi a podobne, ktorí mali vyššie vzdelanie a väčšie vedomosti ako obyčajný ľud. Viacerí ovládali aspoň základy latinčiny, prípadne gréčtiny, okrem toho hovorili po maďarsky a nemecky. Napriek tomu neovládali zákonitosti vývinu jazyka, často dávali do spojitosti význam slov s nesúvisiacimi javmi. Najčastejšie išlo o spájanie základov slov na základe zvukovej, prípadne grafickej podobnosti medzi jazykmi, ktoré ovládali. V. Uhlár preto hovorí aj o *naivnej etymológii*.

Od ľudovej etymológie sa bakalárska etymológia odlišuje aj tým, že autor je známy, často s filologickým vzdelaním, ale jeho závery sú často poplatné úrovni poznania a dobe, v ktorej vznikli. J. David zastáva názor, že bakalársku etymológiu tvorí „obyčkle človek mající jisté humanitní, často dokonce lingvistické vzdělání nebo povědomí. Podstatným rozdílem od lidové etymologie v užším slova smyslu, charakterizované často jako primárně neintencionální záležitost, je však záměrnost užití nevědeckého výkladu slova, např. v kronikách, legendách nebo ve vlastivědných a jazykovědných pracích 19. a 20. století.“ (David, 2010, s. 58 – 59).

S takýmto chápaním bakalárskej etymológie do určitej miery korešponduje tzv. *zemianska etymológia*, ktorú V. Uhlár (1975a) charakterizuje ako etymológiu spájajúcu názov obce s priezviskom zemianskej rodiny. Nominačný proces však bol väčšinou opačný – ojkonymum nevzniklo z priezviska, ale naopak, v minulosti sa ojkonymum používalo ako motivant pri vzniku prímena typu *Lehotský*, *Teplický*, *Opavský*, *Vrbovský* a pod. (pozri k tomu Krško, 2019, Maliniak – Krško, 2019). „Jednotlivé prímená slúžili na presnú identifikáciu konkrétneho jednotlivca v sociálnej skupine obce vo vnútri komunity i navonok... a boli pevnou súčasťou živej podoby antroponyma, fungovali teda len s konkrétnym rodným menom jednotlivca (na rozdiel od prezývky, ktorá funguje aj bez rodného mena alebo priezviska svojho nositeľa). Získaním príznaku [+ dedičnosť] sa transformovali na druh antroponým, ktorý v onomastike označujeme termínom priezvisko.“ (Maliniak – Krško, 2019, s. 347). Šľachta využívala ojkonymum aj vo forme šľachtického prídomku – známy slovenský kartograf Ján Lipský (1766 – 1826) používal latinskú podobu mena vo forme Joannes Lipszky de Szedliczna. Tzv. *zemiansku etymológiu* spochybňuje samotná časová chronológia dvoch onymických procesov – vzniku obce a formovania slovenských priezvisk, najmä ak obec vznikla pred 14. storočím a slovenské priezviská ako súčasť dvojmennej sústavy sa začali uštalovať v priebehu 15. až 16. storočia.

Ak sa vrátíme k charakteristike bakalárskej etymológie J. Davida, ktorý v nej vidí skôr zámer hľadať etymológiu, ktorá vyznieva pre obec kladne, prípadne takú, ktorá zastiera pôvodnú negatívnu motiváciu a s tým spojené negatívne konotácie, za bakalársku etymológiu považujeme skôr výklady vzdelaných ľudí v minulosti, ktorí mali potrebné humanitné a filologické vzdelanie, ale z pohľadu dnešného poznania je ich názor chybný a miestami vyznieva úsmevne (David, 2010, s. 67–68). Slovenský polyhistor Matej Bel (1684 – 1749), osvietenec a jeden z najvýznamnejších európskych učencov svojej doby, označovaný ako *Magnum decus Hungariae* – Veľká ozdoba Uhorska, vo svojom monumentálnom diele *Notitia Hungariae novae historico geographica* (Historicko-zemepisný poznatok o súvekom Uhorsku) sa nevyhol etymológiám názvov niektorých slovenských obcí. Z dnešného poznania však jeho viaceré etymológie vyznievajú rozpačito a úsmevne. Podľa výkladu M. Bela osady Žarnovica, Sebechleby a Šášov vznikli v dôsledku vyhnaní Nemcov z Banskej Štiavnice – „Keď v Banskej Štiavnici vzrástol počet Nemcov a Slováci, ktorí tam oddávna sídlili, sa začali obávať, že ich utlačia, rozhodli sa Sasov vyhnúť z mesta, aby sami mali viac priestoru pre pohodlnejší život. Nemci boli spočiatku sotva ochotní prísť na odchod, keď však Slováci ešte neústupčivejšie naliehali, zbalili si svoje skromné imanie, čo mali poruke, rozdelili sa do troch skupín a odišli zo Štiavnice hľadať nové sídla. Prví, ktorí vykročili z mesta, povedali vraj Slovákom ostro a vyčítavo: *Nájdeme my sebe chleby*. Tým mysleli, že si ľahko nájdú živobytie aj obživu, aj keď museli pre príkoria Slovákov odísť zo Štiavnice. Títo vyhnaní sa napokon usadili na tom mieste v Hontianskej stolici, kde dnes stojí mestčko Sebechleby.¹ Druhá skupina osadníkov bola oveľa väčšia a vznešenejšia. Sotva vyšli z mesta, rozhodli sa na brehu Hrona postaviť hrad, ktorý pomenovali podľa seba *Saský kameň*,² aby ich chránil pred krivdami Slovákov, ak by nejaké zamýšľali. Tí sa však vysmiali šialenému úsiliu Sasov a opovržlivo nazývali ich prvé sídlo Hladomor, žalár hladu a smädu, ktoré tí úbožiaci postavili na to, aby uväznení medzi jeho múrmi ako obyčajné zvery pomreli od hladu a smädu. Napokon tretia výprava sa usadila tam, kde dnes leží Žarnovica, na mieste výhodnom a schopnom užiť množstvo ľudí. Keď sa tu Sasi vzmohli ako poľnohospodári a zbohatli, vraj sa štiavnickým Slovákom často vysmievali so slovami *žerieme my viac*, pretože sa im teraz žije lepšie a vo väčšej hojnosti než v Banskej Štiavnici. Preto sa neskôr začalo mestčku hovoriť *Žermevice*, dnes je to Žernovica, a tam má pôvod aj dnes slávne pekárstvo.“ (Bel, 2019, s. 275).

¹ Časové údaje o obidvoch obciach však vypovedajú pravý opak. Najstaršia písomná zmienka Sebechleby je z r. 1135 *Zebehleb* a najstaršia zmienka o Banskej Štiavnici ako o „zemi baníkov“ pochádza z roku 1156, ale prvý hodnoverný údaj *Bana* sa spomína v roku 1217 (Štefánik – Lukačka, 2010, s. 54).

² Ide o hrad Šášov, v nemčine Sachsenstein.

Úlohou vedeckej etymológie je hľadanie východiskového významu slova a vysvetlenie jeho vývinového procesu. Vedecká etymológia využíva popri historicko-jazykovednej rekonštrukcii aj ďalšie metódy – komparáciu, hľadanie hláskových a významových responzií, rovnako aj hľadanie analogických zmien – najmä v širšom onymickom kontexte. V prípade ojkoným vzniká nevedecká etymológia predovšetkým reinterpretáciou pôvodného významu ojkonyma. Proces reinterpretácie ojkonyma je spontánny, tradičný, anonymný a jeho podstatou je interpretovať pôvod ojkonyma na základe posunutých sémantických významov. Takto reinterpretované názvy viedli v minulosti k tlaku na administratívnu zmenu názvu obce – „Expresívnosť neprekáža pri komunikácii. Niekedy je však podnetom na premenovanie, napr. obec Pucak (okr. Svidník) premenovali na Korunkovú v roku 1955 (vsl. *pucak*, *pucka* = penis), viac žiadostí bolo na premenovanie obce Svinia (okr. Prešov), lebo nárečová podoba názvu *Šviňa* je totožná s vsl. *šviňa* = sviňa a pod.“ (Majtán, 1980, s. 47). Niektoré reinterpretované etymológie vyznievajú humorne a domácim obyvateľom neprekážajú, preto ich aj oni uvádzajú ako jeden z možných výkladov názvu – napr. v anketovej časti rozhlasovej relácie Čudnopis,³ z ktorej pochádza aj väčšina nasledujúcich príkladov.

Význam ojkonyma Bezdedov nevedecká etymológia rozkladá na predložku *bez* a tvar G. pl. substantíva *ded/dedo*, takže význam názvu podľa tejto etymológie označuje dedinu, v ktorej nežijú dedovia. V skutočnosti ide o posesívny tvar zo slovanského osobného mena *Bezdedъ* a pôvodný tvar môžeme rekonštruovať ako **Bezdedovъ dvorъсь*. Nevedecká etymológia reinterpretuje ojkonymum Tunežice na základe rozloženia názvu na ukazovacie zámeno *tu* a zápor imperatívu slovesa *nežite*, resp. jeho nárečovej podoby *nežice* ovplyvnenej mladšou konsonantickou zmenou označovanou ako asibilácia (zmena *d' > dz* a *t' > c*), ktorú datujeme do 13. až 14. storočia. Názov by podľa tejto interpretácie vystrihal ľuďi, aby „tu nežili“. Nevedecká etymológia o vzniku ojkonyma Valča bola prezentovaná v knižke *Valčianske poviedky, príbehy a osobnosti* (Meriač, 2021). Autor v nej píše, že „k výrobe súkna bol predpoklad chovateľstva oviec a zariadenie na valchanie – valchy, po ktorých nám pravdepodobne zostalo aj pomenovanie obce Terra Wolcha, neskôr Valča.“ (Meriač, 2021, s. 5). Označenie *terra Wolcha* pochádza z roku 1262 (Beňko, 1996, s. 59) a nemá nič spoločné so zariadením na spracovanie vlny, pretože názov pochádza z antroponyma Volko (1252 terra Wolka), apelatívum valcha sa dostalo do slovnej zásoby z nemčiny (Walke) až v 17. storočí (Králík, 2015, s. 648; Machek, 2010, s. 676).

³ Reláciu Čudnopis pripravuje RTVS – rozhlasová stanica Regína stred v spolupráci s prof. Jaromírom Krškom z Katedry slovenského jazyka a komunikácie FF UMB v Banskej Bystrici od januára 2015 ako pravidelnú reláciu s týždňovou periodicitou a od roku 2015 do súčasnosti bolo odvysielaných vyše 350 častí (<https://www.rtvs.sk/radio/archiv/11290/134431>), relácia sa teší značnej popularite.

Nevedecká etymológia, a z hľadiska niekoľkonásobnej eufemizácie názvu by sme ju mohli (v intenciách vymedzenia J. Davida) označiť aj ako bakalársku etymológiu, výrazne zasiahla výklad ojkonyma Oslany. Obyvatelia obce (dez)interpretujú názov svojej obce tak, že vznikla z tvaru *Oslavany* a názov označoval mesto slávnych ľudí, ktorí si zaslúžia, aby boli oslavovaní, iná interpretácia hovorí o základe „ovsa láný“ – motiváciou mali byť rozsiahle polia ovsa. Ďalšia ľudová etymológia ojkonyma Oslany vychádza z apelatíva *osla* – kameň na ostrenie kopy, teda, že obyvatelia ťažili v okolí obce kameň a vyrábali z neho osly. Medzi množstvom motivácií sa objavila aj motivácia neďalekým hydronymom Slaný potok – podľa tejto etymológie vznikol názov Oslany z častice *ó* a názvu Slaného potoka, zvolaním, že potok je slaný. Reálny výklad hydronyma *Slaný potok* (Osliansky potok) je presne opačný – názov vznikol z historických podôb *Ozlan*, *Ozlyan* odtrhnutím začiatočného *o* (pozri aj Hladký, 2004, s. 172). Historické fakty však potvrdzujú, že ojkonymum súvisí s oslom – somárom, ktorý sa využíval na nosenie bremien. R. Krajčovič spája názov Oslany s tým, že išlo o obyvateľov, ktorí boli povinní „starat’ sa o ťažné osly odpočívajúce v stajniach alebo v prístreškoch na preprahacej stanici pri dôležitej strategickej ceste“. (Krajčovič, 2014, s. 26).

K nevedeckej etymológii, ktorá vznikla reinterpretáciou pôvodného významu, ale v jazykovo zmiešanom prostredí, môžeme priradiť aj výklad ojkonyma Meliata. Reálny výklad názvu vychádza z osobného mena Měleta, ktoré súvisí so slovesom mělit – drobiť, rozdrobovať pevné látky na menšie kúsky. Podľa J. Stanislava (2004, s. 290) antroponymum Měleta malo charakterizovať človeka drobného vzrastom. Nevedecká etymológia reinterpretuje motiváciu tohto ojkonyma s využitím maďarčiny a nelogické spojenie *melléte* (mellé – vedľa, te – ty) musela zasadiť do príbehu, ktorý odôvodňuje použitie tohto spojenia na vytvorenie ojkonyma. Podľa tohto výkladu išiel pán na koči a bača hnal cez cestu ovce, preto pán, aby mohol s kočom prejsť, kričal na pastiera „Melléte!“.

V nevedeckej etymológii sa často využíva chybná dekompozícia, pri ktorej dochádza k rozkladu slova na jednotlivé komponenty, ktoré dávajú tvorcovi zmysel a stotožňujú sa s jeho aktívnou slovnou zásobou. To je napríklad prípad ojkonym, ktorých prvú časť tvorí antroponymum a druhú časť ojkoformant *-ovce*, ktorý je homonymný s apelatívom *ovca*, resp. s tvarom N. pl. – ovce. Motivácia ojkonyma sa potom vykladá príbehom o bačovi (nositeľovi príslušného antroponyma), ktorému sa rozutekali ovce, a na mieste, kde na neho ľudia kričali, že mu ušli ovce, vznikla konkrétna obec. Patronymické ojkonymá obsahujú antroponymum zakladateľa osady, význačného člena rodu, lokátora, majiteľa alebo správcu osady. Ako príklad môžeme uviesť názov obce *Žemberovce*, ktorý má reálny pôvod v osobnom mene *Žѡбрь* (Stanislav, 2004, s. 513), ktoré bolo motivované zubrom (lat. *Bison bonasus*) – najväčším voľne žijúcim živočíchom na území Slovenska. Osobné meno malo želaciu funkciu, aby jeho nositeľ mal silu zubra. Nevedecká etymológia v názve vidí antroponymum *Žembera* a apelatívum *ovce*. Rovnako je

to aj pri názve *Michalovce*, ktoré nevedecká etymológia rozkladá na antroponym *Michal* a apelatívum *ovce*.

Nenáležité použitie maďarského významu slova v čisto slovenskom jazykovom prostredí sme zaznamenali pri nevedeckom výklade pôvodu názvu Žaškov. Podľa historického zápisu z roku 1573 *Zass-Kew* došlo k chybnjej dekompozícii a následnej reinterpretácii aj vďaka grafickej podobe zápisu – prvá časť (*Zass*) bola vyhodnotená ako príslovka *zas* vyjadrujúca opakovanie a druhá časť (*Kew*) bola interpretovaná ako maďarské apelatívum *kő* – kameň. Nevedecká etymológia teda reinterpretovala motiváciu názvu Žaškov neustálym výskytom kameňov v chotári.

Nevedeckú etymológiu spája s folklórnymi žánrami typu ľudová rozprávka, povesť, balada, pieseň atď. nielen spôsob šírenia ústnym podaním, ale aj žáner etymologickej povesti, či príbehu, ktorý vysvetľuje motiváciu vzniku propria. J. David (2010) hovorí o etymologickej povesti, že „náleží do skupiny útvarů folklorní povahy, které jsou v anglických textech označovány jako *folk namelore* nebo *onomastic folklore*“ (David, 2010, s. 61). Spojenie ľudovej etymológie s etymologickou povestou ukázali už niektoré uvedené príklady. Etymologická povesť sa využila aj v etymológii ojkónym Rožňava a Laskár.

Podľa vedeckej etymológie vznikol názov Rožňava adaptáciou nemeckého názvu *Rosenau* (die *Rose* – ruža, die *Aue* – niva, lúka), čiže išlo o pomenovanie miesta porasteného ružami. Primárne bolo anojkononym, ktoré sa transonymizovalo na ojkonymum. Pôvodne nemecký názov sa rýchlo a pomerne ľahko adaptoval do domáceho jazyka, pretože bol zrozumiteľný – slovo ruža sa do slovenčiny dostalo zo starej hornej nemčiny (*röse*), druhá časť *Aue* – niva, lúka je podobná prípone, ktorá sa v minulosti používala pri tvorení hydroným (vodných názvov) – Bebrava, Jelšava, Myjava... (pozri napr. Závodný, 2008). Podobné paralely ako názov Rožňava nájdeme aj v názve Rožnov pod Radhoštěm a reálnosť tohto výkladu podporujú aj iné takto motivované mestá – Ružomberok, Rožmberk nad Vltavou, Rožmitál. Aj z hľadiska rozsahu štúdie nebudeme publikovať celú povesť, len zhrnieme, že v povesti sa spomína, že na mieste, kde leží Rožňava, bola v minulosti veľká lúka, na ktorej sa pastierovi stratila jalovica. Pri jej hľadaní našiel zlatú trojuhu a na mieste, kde ju našiel, začali kopat a našli tam zlato. „Pristáňovanie baníci si potom v týchto miestach založili novú osadu, ktorú nazvali Rosenau. V erbe mesta tak môžeme dodnes nájsť tri zlaté ruže (v skorších erboch to bola zlatá trojuhu), ktoré dali Rožňave jej meno.“ (web 1). Povesť spomína a významovo spája dva základné motivanty názvu – lúku a ruže, obsahuje však aj historické fakty o zásobách zlata a prítomnosti Nemcov.

Etymologický príbeh o vzniku názvu Laskár uviedol v úvodnej ankete jeden oslovený obyvateľ obce slovami: „Laskár, asi od slova láska. Kedysi sa hovorilo, že odtiaľ išli nejakí dvaja panovníci alebo kto a..., že v Laskári sa poláskali. Potom pokračovali... *Soca* a Julca cez Socovce, až prišli do Blažoviec, kde sa cítili

blažene.“ (web 2). Ojkonymum Laskár spojil respondent s apelatívom *láska*, resp. sloveso *láskat' sa* – milovať sa a na dotvorenie etymologického príbehu využil aj názvy susedných obcí Socovce a Blažovce, pričom z mena jednej z postáv, na ktoré si spomenul počas rozprávania príbehu, mal vzniknúť názov obce Socovce a tretiu obec Blažovce nespájal s antroponymom Blažej, ale s adjektívom *blažený* – šťastný. Vo vedeckej etymológii dáva R. Krajčovič (2011) názov obce Laskár do súvislosti s apelatívom *láskar*, *láskavec* – človek, ktorý pracuje z lásky, bez nároku na odmenu, čím prejavuje vďačnosť majiteľovi.

Nevedecká etymológia ojkónym zohrávala v minulosti dôležitú úlohu pri upevňovaní národného povedomia, v súčasnosti je znakom záujmu ľudí o dejiny svojej rodnej obce, dejiny regiónu. Zároveň je to prejav ľudovej kreativity, analógie, vnímania sveta, pozitívneho regionalizmu. Etymologické príbehy, ako súčasť nevedeckej etymológie, predstavujú dôležitý žáner ľudovej slovesnosti a časť z nich tvorí základ regionálnych ľudových povestí. V konfrontácii s odbornou etymológiou názvu môže byť nevedecká etymológia základom populárno-náučných relácií a článkov, súčasťou monografií obcí a svoje miesto môže nájsť aj na hodinách slovenského jazyka. Nevedecká etymológia zároveň ponúka aj materiál na ďalšie skúmanie napr. pre etnografiu.

LITERATÚRA

- BEL, M. (2019): *Tekovská stolica*. Zost. M. Turóci. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci.
- BEŇKO, J. (1996): *Starý Turiec*. Martin: Osveta.
- DAVID, J. (2010): Lidová a bakalárska etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym). *Naše řeč*, 93, s. 57–70.
- HLADKÝ, J. (2004): *Hydronymia povodia Nitry*. Trnava: Trnavská univerzita – Pedagogická fakulta.
- JANYŠKOVÁ, I. (2017): LIDOVÁ ETYMOLOGIE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. <https://www.czechency.org/slovník/LIDOVÁ_ETYMOLOGIE> cit. 2022-03-18.
- KRAJČOVIČ, R. (2011): Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (29). *Kultúra slova*, 45, 5, s. 286–287.
- KRAJČOVIČ, R. (2014): Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (43). *Kultúra slova*, 48, 1, s. 26–27.
- KRŠKO, J. (2019): Reflection of the Historical Facts in the Formation of the Medieval Anthroponyms (with an Example from Hont). *Annales UMCS. Sec. FF*“, 37, 1, s. 185–194, [online] <<https://journals.umcs.pl/ff/issue/view/588/showToc>>.
- KRŠKO, J. (2021): Vývin vybraných osadných názvov okresu Rožňava. In: L. Bischof (ed.), *Rožňava v premenách času. Zborník z odbornej konferencie usporiadanej pri príležitosti 730. výročia prvej písomnej zmienky o Rožňave*. Rožňava : Mesto Rožňava.
- MALINIÁK, P. – KRŠKO, J. (2019): Medzi zmenou a kontinuitou. Mená poddaných hradu Čabrad v neskorom stredoveku. In: A. Chomová, J. Krško, I. Valentová (eds.), *Konver-*

- gencie a divergencie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017). Zborník referátov. Banská Bystrica : Filozofická fakulta UMB; Bratislava : Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 343–351, [online] <<https://www.juls.savba.sk/konvergencie.html>>.
- MAJTÁN, M. (1980): Spoločenské fungovanie toponyma. In: M. Majtán (ed.), *Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976.) Zborník materiálov*. Bratislava: Veda, s. 43–49.
- MAZÚR, S. (1976): Ľudová etymológia a sémantická stránka niektorých pukanských chotárnych názvov. In: M. Majtán (ed.), *VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov*. Bratislava: Veda, s. 219–220.
- MERIAČ, J. (2021): *Valčianske poviedky, príbehy a osobnosti*. Valča: vlastným nákladom.
- RÁBIK, V. (2012): *Kapitoly z dejín osídlenia Slovenska v stredoveku I. Nemecké osídlenie 2. (Zvolenská, Turčianska, Liptovská a Oravská župa)*. Trnava: FF TU v Trnave.
- STANISLAV, J. (2004): *Slovenský juh v stredoveku*. II. diel. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- ŠVECOVÁ, N. (2021): Ľudová etymológia v slovenčine. In: J. Hladký, A. Závodný (eds.), *Varia XXIX. Zborník príspevkov z XXIX. kolokvia mladých jazykovedcov. (Trnava 25. – 27. II. 2020)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, s. 160–168.
- ŠTEFÁNIK, M. – LUKAČKA, J. a kol. (2010): *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- UHLÁR, V. (1975a): Ľudová etymológia a toponomastika. *Kultúra slova*, 9, 5, s. 155–159.
- UHLÁR, V. (1975b): Ľudová etymológia a toponomastika. *Kultúra slova*, 9, 6, s. 208–209.
- UHLÁR, V. (1980): Ľudové etymológie v toponymii. In: M. Majtán (ed.), *Spoločenské fungovanie vlastných mien. 7. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. 9. 1976). Zborník materiálov*. Bratislava: Veda, s. 191–196.
- ZÁVODNÝ, A. (2008): Distribúcia sufixu -ava v slovenskej hydronymii. *Logos Onomastiki* 1(2) 2008. *Naukovij žurnal*. Doneck : TOV „Juho-Vostok“, 2008, s. 76–80.

INTERNETOVÉ ZDROJE

web 1: *Povešť o vzniku mesta Rožňava* [online]. <<https://www.roznava.sk/povest-o-vzniku-mesta-roznava-2052>> cit. 2022-04-02.

web 2: <<https://www.rtv.sr/radio/archiv/11290/1715656>> cit. 2022-04-02.

Jaromír Krško

jkrsko@gmail.com

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela

Katedra slovenského jazyka a komunikácie

Tajovského 51

974 01 Banská Bystrica

SLOVENSKO